

Μακεδονικά

Τόμ. 4, Αρ. 1 (1960)

Ο αρχιεπίσκοπος Γαβριήλ και η πρώτη τουρκική κατοχή της Θεσσαλονίκης (1391-1403)

Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.669](https://doi.org/10.12681/makedonika.669)

Copyright © 2014, Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βακαλόπουλος Α. Ε. (1960). Ο αρχιεπίσκοπος Γαβριήλ και η πρώτη τουρκική κατοχή της Θεσσαλονίκης (1391-1403). *Μακεδονικά*, 4(1), 371-373. <https://doi.org/10.12681/makedonika.669>

**Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΓΑΒΡΙΗΛ
ΚΑΙ Η ΠΡΩΤΗ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
(1391 - 1403)**

Με τὸ παρόν μου σημείωμα θὰ ἤθελα νὰ συμπληρώσω τὴ μελέτη μου «Οἱ δημοσιευμένες ὁμιλίαι τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰσιδώρου» («Μακεδονικά» 4 σ. 20 - 34) μὲ ὁρισμένα νέα στοιχεῖα,¹ τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον ἐνισχύουν τὰ πορίσματά μου, ἀλλὰ καὶ χύνουν λίγο φῶς στὴ σκοτεινὴ ἱστορία τῶν τελευταίων χρόνων τῆς πρώτης τουρκικῆς κατοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης (1391 - 1403).

1. Ὁ Δημήτριος Κυδῶνης γράφοντας τὸ 1391 γράμμα πρὸς τὸν βασιλᾶ Μανουὴλ Β΄ Παλαιολόγο τοῦ ἀφηγεῖται τὴ δεινὴ θέσις τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ὁποῖοι πολιορκοῦνται ἀπὸ τοὺς Τούρκους (Ἐπιστολαί, ἔκδ. G. Cammelli, σ. 122 κ.ε.). Ἡ μαρτυρία αὐτή, κοντὰ σὲ ὅσες ἄλλες μνημονεύσαμε στὴν προηγούμενη ἐργασία μας («Μακεδονικά» 4, σ. 23 κ.ε.), μᾶς παρακινεῖ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πραγματικὰ ἡ Θεσσαλονίκη τὸν χρόνον ἐκεῖνον πολιορκήθηκε καὶ ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Τούρκων.

2. Ἐπίσης τὰ ἀποσπάσματα ἐνὸς ἀνώνυμου ἐγκωμίου, τὰ ὁποῖα παραθετεῖ ὁ κ. Β. Λαούρδας² στὴ μελέτη του «Ὁ Γαβριὴλ Θεσσαλονίκης», τὴ δημοσιευμένη στὴν «Ἀθηνᾶ» 56 (1952) σ. 199 - 214,³ διαφωτίζουν ὁρισμένα σκοτεινὰ σημεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Σύμφωνα μὲ αὐτά, πραγματικὰ οἱ Τούρκοι εἶχαν κυριεύσει τὴν πόλιν μὲ ἔφοδο, ἀλλὰ ὁ Θεὸς τὴν ἔσωσε ἀπὸ τὰ φοβερὰ ἐπακολουθήματα τῆς ἄλωσης, ὅπως «τὴν Σάρραν καθαρὰν ἀλλοτριᾶς κοίτης τῷ πατριάρχει» καὶ ὅτι «μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ τήνδε κακῶν ἀπαθὴ καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἀλαστόρων διαφυλάττει τῷ ταύτης προστάτῃ καὶ πολιούχῳ...» (σ. 205), ἐνδείξεις πού ἐνισχύουν τὰ πορίσματα τῆς μελέτης μου, ὅτι δηλ. οἱ κάτοικοι, ἐνῶ περιέμεναν νὰ πᾶ-

¹ Κοντὰ σ' αὐτὰ ἄς θεωρηθῇ καὶ ἡ μνεία γιὰ τὴν πτώση τοῦ κάστρου τοῦ Χορτιάτη (Ἐπιστολαί Δ. Κυδῶνης, ἔκδ. G. Cammelli, σ. 108).

² Τὴν μελέτη τοῦ αὐτοῦ μοῦ τὴν ὑπέδειξε ὁ ἴδιος ὁ κ. Λαούρδας, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ θερμὰ.

³ Τὸ κείμενο τοῦ ἐγκωμίου δημοσιεύεται ἀνωτέρω. Βλ. καὶ τὴ μελέτη τοῦ V. Laurent, Le métropolite de Thessalonique Gabriel (1397 - 1416/19) et le couvent de la Née Monή, «Ἑλληνικά», 13 (1954) σ. 241 κ.ε.

θουν μεγάλη δεινὰ γιὰ τὴν ἀντίστασή τους, «ψυχαγωγίας ἀπήλυσαν οὐ μετρίως» χάρις στὴν ἀπροσδόκητα καλὴ συμπεριφορὰ τοῦ Βαγιαζίτ Α' καὶ στὶς σωστικὲς ἐνέργειες τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰσιδώρου («Μακεδονικά» 4 σ. 23 κ. ε.).

3. Σύμφωνα μὲ τὶς ἄλλες εἰδήσεις τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ ἐγκωμίου γνωρίζουμε καὶ μερικὲς ἄλλες πτυχὲς τῆς ἱστορίας τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς τουρκικῆς κατοχῆς. Ὁ Ἰσιδωρος, λίγο προτοῦ πεθάνῃ, ὑποδείχνει στοὺς κληρικοὺς καὶ στοὺς ἄρχοντες τῆς κοινότητος ὡς διάδοχό του τὸν Θεσσαλονικέα καὶ ἡγούμενο τῆς μονῆς Στουδίου Γαβριήλ, ἀλλὰ οἱ ἀνώμαλες συνθῆκες τῆς κατοχῆς δίνουν τὴν εὐκαιρία σὲ ὀρισμένα ἰσχυρὰ ἄτομα ν' ἀντιδράσουν στὴν ἀνάγκη του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο χρησιμοποιοῦντας, φαίνεται, καὶ τὴν ἐπιρροὴ τῶν κατακτητῶν: «ἐδίδου γὰρ τοῖς βουλομένοις ἀντιποιεῖσθαι πάροδον ὁ καιρὸς, τῶν Περσῶν ἐχόντων τὸ κράτος καὶ τῆς ἄριστα τὰ τοιαῦτα ταπτούσης ἐκκλησίας δεινῶς ὑπ' αὐτῶν πολιορκουμένης» (σ. 206).¹ Τέλος ὅμως ὁ Γαβριήλ ἐκλέγεται ἀρχιεπίσκοπος καὶ τώρα, ὅπως μᾶς λέγουν οἱ εἰδήσεις, συνεχίζει τὸ ἔργο τοῦ Ἰσιδώρου καὶ ἀνακουφίζει ἀκόμη περισσότερο τὴ θῆση τῶν Θεσσαλονικέων.

Οἱ παρακάτω εἰδήσεις, παρ' ὅλη τὴ γενικότητά τους, νομίζω πὼς ἀναφέρονται σὲ ὀρισμένα γεγονότα, σὲ συγκεκριμένα ζητήματα. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι δυνατόν νὰ προσδιοριστοῦν, ἐνῶ ἄλλα παραμένουν προβλήματα. Ὁ Γαβριήλ μὲ τὸ ἥθος καὶ τὶς ἀρετὲς του τόσο ἐπιβάλλεται καὶ προσελκύει τὴν ἐκτίμηση καὶ τὸ σέβας τῶν κατακτητῶν, ὥστε νὰ ὑποχωροῦν στὶς ἐπιθυμίες του καὶ νὰ συμπεριφέρονται μὲ ἡμερότητα «ἀήθη» καὶ φιλάνθρωπία στοὺς κατοίκους. Γενικὰ τὸ κύρος του ἦταν τόσο μεγάλο, ὥστε νὰ πείθῃ ὅχι μόνον τοὺς διοικητὲς τῆς πόλης καὶ τοὺς πασάδες νὰ διαπνέωνται ἀπὸ προθέσεις ἀγαθὲς καὶ φιλάνθρωπες πρὸς τοὺς κατοίκους, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν Βαγιαζίτ Α' «καίτοι τᾶλλα μιὰρὸν ὄντα καὶ ἀναιδῆ καὶ θῆρα μᾶλλον ἢ ἄνθρωπον». Ἔτσι καὶ τὶς δύο φορὲς ποὺ ἀντιπροσώπευσε τὸ ποίμνιό του στὴν αὐλὴ του κατόρθωσε νὰ φέρῃ σὲ αἴσιο πέρας τὴν ἀποστολή του, γιατί πέτυχε μεγάλα προνόμια ὑπὲρ τῶν κατοίκων καὶ ἔσωσε τὴν πόλη ἀπὸ δύο πολὺ μεγάλες συμφορὰς. Ποιὲς εἶναι αὐτές; Ἰδοὺ νέα προβλήματα γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα. Πιθανῶς ἔννοεῖ κατασχέσεις ναῶν, διάφορες ἄλλες ἀπειλές, φορολογικὲς ἐπιβαρύνσεις καὶ ἄλλα καταπιεστικὰ μέτρα, γιατί τὸ κείμενο παρακάτω ἀναφέρει ὅτι ὁ Γαβριήλ ἐγίνε «αἰτιώτατος μεγίστων δωρεῶν καὶ δουλείας ἀνεκτοτέρας».

Ἀκόμη ὁ Γαβριήλ, ἂν καὶ γερασμένος καὶ ἐξασθενημένος, ἀναλαμβάνει μακρὲς ὁδοιπορίες καὶ ὑφίσταται ποικίλες κακουχίες, γιὰ νὰ διαφυλάξῃ

¹ Περισσότερες λεπτομέρειες καὶ συζητήσεις γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ βλ. I, a u r e n t, ἐνθ. ἀν. σ. 248 - 249, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

τὴν πόλιν ἀπὸ «τῆς ἐκ τῶν εὐσεβῶν ἀρχόντων ἐπηρείας καὶ τῶν συνεχῶς ἐπιόντων ἐκείθεν δεινῶν» (ἐννοεῖ ἀσφαλῶς τὶς ἔριδες τοῦ Γαβριὴλ μὲ τὸν ἑξαρχο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου Ναθαναὴλ καὶ ἄλλους ἴσως ἄρχοντες). Τὸ πιὸ σπουδαῖο ὅμως καὶ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ὅτι πρωτοστατεῖ, φαίνεται, στὶς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν ἐκκένωσὶ τῆς ἀπὸ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα καὶ τὴν ἀπελευθέρωσὶ τῆς, ὅπως τουλάχιστο μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε τὸ παρακάτω χωρίο. «Ἄλλ' ὁ μέγιστον ἡμῖν εἰς εὐδοξίαν καὶ παντὶ τῷ βουλομένῳ κροτεῖν εἰς φιλοτιμίαν, ἢ τῆς πόλεως ὅλης ἐστὶν ἐλευθερία καὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν δουλείας ἀνάρρουσις, ἣν ἐκείνῳ πᾶς τις δικαιοσύνην τιμῶν δίκαιος ἂν εἴη λογίζεσθαι καὶ τῇ ἐκείνου τῆς ποιμαντικῆς ἐπιστήμης ἀκρότητι».

Γενικὰ ὁ Γαβριὴλ δὲν ἔπαψε νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τουρκικῆς κατοχῆς. Ἀξιοθαύμαστες μάλιστα εἶναι οἱ φροντίδες ποὺ κατέβαλε, γιὰ νὰ διαφυλάξῃ τὴν εὐσέβεια τῶν κατοίκων τῆς, ποὺ εἶχαν παραδοθῇ «ἐναγέσι καὶ μισροῖς θηροῖς» καὶ κινδύνευαν «τοῖς ἐκείνων ἔδρεσι συναναφυρῆναι καὶ μαθεῖν τὰ ἔργα αὐτῶν» (σ. 206 - 207).

Ἔτσι χάρι στὴ στάση τῶν ἀρχιερέων τῆς καὶ τῶν κατοίκων τῆς ἡ Θεσσαλονίκη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσὶ τῆς μποροῦσε νὰ εἶναι περήφανη ὅτι «τὴν ἀρχαίαν εὐδαιμονίαν ἐς δεῦρο σφύζουσα, διαγέγονε, μήτε τῆς τοῦ θείου λατρείας καθυψεῖσα μηδοποιοῦν, μηδ' ὑπὸ βαρβάρους δεσπόταις ἀνασχομένη τελεῖν καὶ τοῖς ἐκείνων ἔργοις καὶ νόμοις καταμαίνεσθαι, ἀλλὰ φιλονεικοῦσα τῷ κοινῷ τῆς οἰκουμένης κατακλυσμῷ μὴ συγκαταδύεσθαι».

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ